



Lectio praecursoria

Kunnia, maine ja miehisuus. Aatelin miehisyyden mallit ja muutokset 1700-luvun lopun ja 1800-luvun Suomessa

Saara Hilpinen

FM Saara Hilpisen väitöskirja *Kunnia, maine ja miehisuus. Aatelin miehisyyden mallit ja muutokset 1700-luvun lopun ja 1800-luvun Suomessa* tarkastettiin Helsingin yliopistossa 15.11.2025. Vastaväittäjänä toimi tutkijatohtori ja yliopistonlehtori Riikka Isoaho-Nousiainen (Oulun yliopisto) ja kustoksena professori Anu Lahtinen. Väitöskirja on julkaistu sarjassa *Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta* (numero 53) ja sen sähköinen versio on saatavilla osoitteesta: <https://helda.helsinki.fi/items/cb1df03f-fce0-4ba4-a18a-92df60bbb6f2>.

Sukupuoli on poliittista. Sen ideologiset merkitykset ovat vuosisatojen ajan kietoutuneet osaksi poliittista ja yhteiskunnallista keskustelua. Olen saanut kasvaa ja opiskella ympäristöissä ja yhteisöissä, joissa ihmisten yhdenvertaisia oikeuksia on valtaosin pidetty itsestäänselvyytenä. Taustani näkyy myös siinä, etten 2010-luvulla suorittaessani historian perusopinnot mieltänyt sukupuolihistoriaa erityisen radikaaliksi tai yhteiskunnallisesti poikkeukselliseksi tutkimusalueeksi.

Sukupuolihistoria kuvaa menneiden aikojen kulttuuria ja yhteiskunnallisia rakenteita elävästi tarjoten mielenkiintoisia näkökulmia esimerkiksi sota- tai poliittiseen historiaan verrattuna. Sukupuolihistoriallinen tutkimus onkin parhaimmillaan onnistunut luomaan mielenkiintoisia ja avartavia ikkunoita menneisyyden ihmisten elämään. Minulle sukupuolihistoria on aina edustanut historian tutkimusta muiden alalajien joukossa. Sain opintojeni aikana tutustua suureen määrään hienoa naishistoriallista tutkimusta, mutta naishistorian näkökulmasta näytti kuitenkin siltä, ettei miehisyyttä oltu tutkittu yhtä laajalti sukupuolihistorian keinoin. Miehisuus vaikutti olevan myös sukupuolihistoriassa eräänlainen vaiettu vakio.

1700- ja 1800-luvuilla kunnia toimi keskeisenä miehisyyden mittarina. Tunteiden historian tutkija Ute Frevert esitti kuitenkin teoksessaan *Emotion in History – Lost and Found* (2011) kunnian olevan kuollut ilmiö. Väite herätti minussa epäilyksiä: voisiko näin jyrkkä tulkinta olla perusteltu? Omien havaintojeni perusteella nuorten miesten, erityisesti maahanmuuttajataustaisten nuorten, keskuudessa erilaiset kunniakoodit vaikut-

Kuva 1. Otto Wilhelm Klinckowström (1778–1850), tuntemattoman tekijän litografia, kuva Museovirasto.



tivat edelleen elinvoimaisilta. Myös sosiaalisen median toimintalogiikka näytti korostavan maineen merkitystä, etenkin poliittisten päättäjien ja valtiojohtajien henkilöbrändien rakentumisessa.

Halusin Ann-Catrin Östmanin, Marko Lambergin ja Pirjo Markkolan toimittaman *Näkymättömän sukupuolen* (2014) tavoin tarkastella miehiä sukupuolena. Hiljaisuuden ja näkymättömyyden tematiikkaa on sanoitettu maskuliinisuuksien tutkimuksessa eri tavoin. Esimerkiksi maskuliinisuuden tutkija Michael Kimmel on teoksissaan *Manhood in America* (1996) sekä *The history of Men. Essays on the History of*

American and British Masculinities (2005) esittänyt, että etuoikeuksilla on tapana piiloutua. Hän on jo muutaman vuosikymmenen ajan testannut opiskelijoitaan kysymällä, miten he identifioivat itsensä. Kimmelin väittäminen on, että sukupuoli on tärkeämpi naisille kuin miehille ja että seksuaalisuus tulee esiin identifikaatiossa vain, jos se poikkeaa heteronormatiivisesta. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla asiat näyttivät kuitenkin olleen toisin: säätyä ja asemaa kommunikointiin voimakkaasti esimerkiksi pukeutumisella, ja aatelin etuoikeudet suorastaan velvoittivat edustamaan omaa yhteiskuntaluokkaa.

Teologi Margareta von Es on verrannut hegemonista maskuliinisuutta hiljaiseen hurrikaanin silmään (”Men, Masculinities, and Religion”, *Religion and Gender* 11:1, 2021). Tutkimukseni kohteena ovat säätyläismiehisyiden eri puolet nimenomaan hegemonisen maskuliinisuuden näkökulmasta. Väitöskirjani rakentaa artikkelien avulla kurkistusaukoja tähän hiljaisena pidettyyn myrskynsilämään ja kuvaa esimerkkitapausten kautta sitä moninaisuutta, joka vallitsi 1700-luvun lopun ja 1800-luvun säätyläismaskuliinisuuksissa. Väitökseni kysyykin, oliko hegemonisten maskuliinisuuksien hurrikaanin silmä sittenkään niin hiljainen.

Aloin tutkia erilaisten aatelismiesten elämäntapojen ja sitä, miten maine ja kunnia olivat niihin vaikuttaneet. Etsin historian varrelta erilaisia ääriesimerkkejä, joiden avulla voisin piirtää laajemman kuvan siitä, mikä oli sallittua ja mikä ei. Etsin tapauksia, joiden kautta voisin tutkia, miten käytösnormeihin suhtauduttiin ja miten niiden rikkomiseen reagoitiin. Artikkeliväitöskirjani syntyi näiden tutkimusten pohjalta ja se koostuu neljästä artikkelista sekä yhteenveto-osiosta.

Ensimmäinen artikkeli käsittelee senaattori Otto Wilhelm Klinckowströmiä (1778–1850). Klinckowströmin elämästä kerrottiin 1800-luvulla monenlaisia tarinoita, joista monet kuvasivat erilaisia skandaaleja. Artikkelissa vertasin näitä tarinoita alkuperäislähteisiin. Klinckowströmin skandaaleihin kuuluivat esimerkiksi epäsäätyinen avioliitto ja ennen avioliittoa syntynyt poika. Nämä tekijät ja poliittisten voimasuhteiden muutokset

Kuva 2. Carl Albert Ehrnrooth (1831–1873), valokuva, kuvan omistaa Susanna Änäs.

ajoiivat Otto Wilhelm Klinckowströmin siirtymään Ruotsista Suomen suuriruhtinaskunnan puolelle.

Artikkeli tarkastelee sitä, miten skandaalit vaikuttivat Klinckowströmin maineeseen ja millainen vaikutus mainehaitoilla oli hänen mahdollisuuksiinsa toimia ja edetä elämässään. Havaintonani on, että Klinckowström joutui luovimaan näiden skandaalien vuoksi, mutta yksikään niistä ei estänyt hänen toimintaansa tai uraansa.

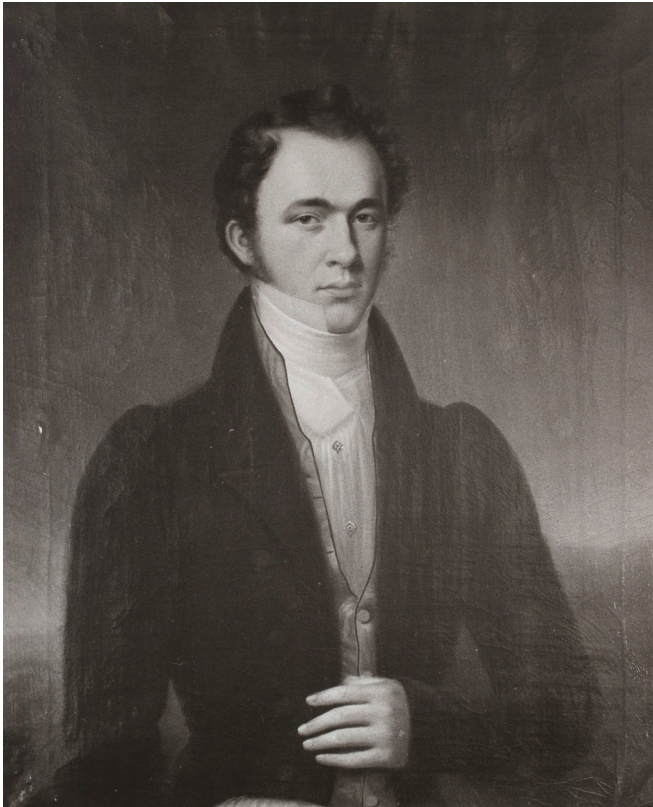
Toisessa artikkelissa, joka on kirjoitettu yhdessä professori Niklas Jensen-Eriksenin ja dosentti Annette Forsénin kanssa, tarkastellaan liikemiesaatelia Ehrnrooth-suvun kautta. Oma osuuteni painottui Carl Albert Ehrnroothin (1831–1873) elämään. Hän edustaa väitöskirjassani niin sanottua kunnan miestä, joka kykeni vastaamaan sekä suvun että verkostojen odotuksiin. Ehrnrooth toimi monilla areenoilla: virkamiehenä, valtiopäivämiehenä, liike-elämässä ja kartanonherrana. Hänen elämänsä katkesi kuitenkin liian varhain, eikä laajasti muistettua suurmiestä ehtinyt syntyä.

Väitöskirjani näkökulmasta Carl Albert Ehrnrooth näyttäytyy aatellisen maskuliinisuuden mallin erinomaisesti omaksuneena edustajana. Vaikka aatellismiehen ihanne muuttui hänen elinaikanaan, hän kykeni samanaikaisesti täyttämään sekä vanhojen ihanteiden että uusien porvarillisia ja perinteisiä elementtejä yhdistävien yläluokkaisten miesihanteiden vaatimukset. Tutkimustulokseni on, että tämä edellytti menestymistä sekä suvun asioiden hoitajana että uusien verkostojen luomisessa vanhan aatelin ulkopuolelle. Vahvat verkostot mahdollistivat Ehrnroothin toimintakyvyn muutoksen keskellä.

Yhdessä dosentti Rose-Marie Peaken kanssa kirjoitetussa kolmannessa artikkelissa *Kuinka nähdä ja puhua seksuaalisuuden, sukupuolen ja suhteiden moninaisuudesta historiassa* oma osuuteni keskittyi erityisesti August Mannerheimin (1805–1876) piirustusten tulkintaan. Artikkelini, samoin kuin sitä edeltänyt puheenvuorotekstimme *Kohti sateenkaarisenitiivistä käännettä Suomen historian tutkimuksessa* (*Historiallinen Aikakauskirja* 120:1, 2022) sai alkunsa 2020-luvun alun tilanteesta, jossa näytti siltä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa tehtiin etenkin muiden oppiaineiden, kuten sukupuolentutkimuksen ja taidehistorian, piirissä, muttei niinkään historiantutkijoiden toimesta. Artikkelini pyrki tuottamaan sellaista tutkimusta, jonka perään puheenvuorossamme kyselimme. Sen tavoitteena oli nähdä lähteiden kautta moninaisuutta ja nostaa esiin queer-teemoja hyödyntämällä monitulkintaisia aineistoja.

August Mannerheim on sekä taiteilijana että persoonallisuutena mielenkiintoinen henkilö. Hän rakensi oman näköisensä elämän, ja tutkimus on esittänyt hänen poliittisesta merkityksestään erilaisia ja keskenään poikkeavia näkökulmia. Mannerheimia voi pitää dandyna, ja hänen itselleen sekä ystävilleen laatimansa piirrookset olivat uskaliaita. Vaikka hän rikkoi monia aikalaisnormeja ja odotuksia, tämä ei estänyt hänen toimintaansa, vaan





Kuva 3. August Mannerheim (1805–1876) Johan Lindhin 1840-luvulla maalaamassa muotokuvassa, Museovirasto.

päinvastoin se, että merkittävä osa näistä karrikatyyripiirustuksista on säilynyt, kertoo niiden arvostuksesta.

Neljäs artikkeli käsittelee kaksintaisteluita kulttuurisena ilmiönä. Tutustuttuani 1800-luvun aateliskulttuuriin oli selvää, ettei 1700-luvun lopun ja 1800-luvun miehisyyttä voi täysin ymmärtää ilman ajankohdan kunniakäsitteiden ja niitä heijastaneen kaksintaisteluinstituution tuntemista.

Kaksintaisteluita on tutkittu paljon sekä Amerikassa että Euroopassa. Ruotsissa aiheesta on ilmestynyt Christopher Collstedtin

väitöskirja *Duellanten och rättvisan. Duellbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede* (2007) ja Suomessa Ville Sarkamo on sivunnut teemaa karoliinisotureita käsittelevissä tutkimuksissaan *Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa* (2011), *Soturikunnia Suomen Pohjan sodan kokeneiden karoliinien miehisenä ihanteena (Näkymätön sukupuoli, 2014)*. Paikallisessa kontekstissa kaksintaisteluihin liittyi ristiriitaisuutta: sekä Turun Akatemian että uuden Aleksanterin yliopiston statuuteissa kaksintaistelut katsottiin tarpeelliseksi kielteeseen. Samoin vuoden 1863 ensimmäisillä valtiopäivillä katsottiin tarpeelliseksi säätää kaksintaisteluista laki, vaikka valtiopäiväkeskustelussa todettiin, etteivät kaksintaistelut olleet suuriruhtinaskunnassa yhtä yleisiä kuin muualla Euroopassa. Minua kiinnosti erityisesti tämä ristiriita: miksi ilmiötä koskevia säädöksiä oli runsaasti ja miksi siitä oli tarve luoda uusia lakeja, jos kaksintaisteluja ei esiintynyt ja ilmiön ei katsottu koskettavan Suomen suuriruhtinaskuntaa?

Tutkimukseni todentaa, että kaksintaisteluilmiö vaikutti myös Suomessa ja kaksintaisteluita on käyty myös kyseisellä maaperällä. Ilmiö oli samaan aikaan sekä kielletty että sallittu. Artikkelini pyrkii perustelemaan, miksi näin oli sekä, miten miehiseen kunniaan liittyi niin voimallisesti kyky käyttää väkivaltaa.

Yhteenveto-osiossa tarkastelen artikkelien keskeisiä havaintoja hegemonisen maskuliinisuuden teorian valossa. Teorian kehitti sosiologi Raewyn Connell jo 1980-luvulla, ja se on sittemmin herättänyt vilkasta keskustelua ja kritiikkiä. Johdannossa pyrin lisäksi muotoilemaan tutkimusajankohtaan ja Suomen suuriruhtinaskunnan paikalliseen kontekstiin soveltuvan vastineen käsitteelle *gentry masculinity*, ja päädyin käyttämään termiä *säätyläismaskuliinisuus*. Tällä tarkoitan maskuliinisuuden muotoa, joka toimi yhteiskunnallisena normina, mutta myös muuttui ajan myötä. Näennäisesti pysyvän maskuliinisuuden ilmenemismuodon sisäisen muutoksen havainnollistamisessa voi käyttää esimerkkinä miesten kolmiosaista pukua, jonka perusrakenne säilyi 1500-luvulta 1800-luvulle, vaikka



Kuva 4. Jean-Baptiste Lesueur (1749–1826), *Duel de Charles Lameth et du marquis de Castries (1790)*, guassipiirustus kaksintaistelevista miehistä, kuva Wikimedia Commons.

sen visuaalinen ilme, siluetti ja materiaaliset ihanteet muuttuivat selvästi ja näkyvästi aikakausien myötä.

Maskuliinisuuden kehitystä onkin hedelmällistä tarkastella velvollisuuksien ja yhteiskunnallisten rakenteiden muutosten kautta. Aiempi tutkimus on osoittanut, että sukupuoliroolien ihanteet muokkautuvat erityisesti silloin, kun miesten yhteiskunnalliset tehtävät ja velvollisuudet muuttuvat. 1600-luvulla aateliston ihannemies oli Pohjois-Euroopassa, erityisesti Ruotsin valtakunnassa, ennen kaikkea sotilas, sillä valtio tarvitsi taistelukykyistä upseeristoa. 1700-luvulla miesihanteeseen alettiin liittää korostuneesti sellaisia ominaisuuksia kuin hyvä syntyperä, kasvatusta, sivistys ja maku. 1800-luvulle tultaessa aateliston ja porvariston ihanteet kietoutuivat yhä tiiviimmin toisiinsa ja eliittimaskuliinisuuden voidaan katsoa rakentuneen hallinnan, itsekurin ja kyvykkyyden ympärille.

Vaikka tutkimukseni kohteena ovat olleet aateli- ja säätyläistöön kuuluneet henkilöt ja vaikka tästä ryhmästä on kiistatta säilynyt huomattavasti runsaammin lähdeaineistoa kuin monista muista yhteiskuntaryhmistä, jouduin monissa tutkimuksen vaiheissa turvautumaan menetelmiin, joita on perinteisesti sovellettu pikemminkin marginaalisia ryhmiä koskevaan tutkimukseen. Lähdeaineisto lähestyi tutkimukseni teemoja usein epäsuorasti.

Klinckowströmin ja Ehrnroothien arkistoaineistot eivät tarjonneet aineksia, joiden avulla olisin voinut paneutua Otto Wilhelm Klinckowströmin tai Carl Albert Ehrnroothin henkilökohtaisiin kokemuksiin. Sen sijaan lähteet heijastivat ennen kaikkea aikalaisyhteisön käsityksiä ja arvioita näistä miehistä. Samoin August Mannerheimin luonnosten parissa työskentely ei suoraan tarjonnut tietoa ja tulkintoja Mannerheimin omista tarkoituksista. Rakensin analyysini vertaamalla Mannerheimin luonnoksia ja piirustuksia yleiseurooppalaisiin taidesuuntauksiin ja niihin taiteilijoihin, joiden tuotanto oli hänen

tiedossaan tai vaikutuspiirissään. Kaksintaistelut olivat nekin aiemmin vaiettu ja osin kriminalisoitu ilmiö, jonka suomalaisesta historiasta oli esitetty vain niukkoja oletuksia. En toteuttanut kaikkia yliopistoja tai sotilasrykmenttejä kattavaa kvantitatiivista selvitystä, vaan hyödynsin muistelmia, kirjallisuutta ja muita hajanaisia lähteitä jäljittäökseni sekä kaksintaistelutapauksia että niiden herättämiä keskusteluja.

Toisaalta tutkimani ryhmän yhteiskunnallinen keskeisyys näkyi poikkeuksellisen rikkaana matrikkeliaineistona. Säätyläismiehistä, erityisesti aatelisista, on tarjolla laajoja ja systemaattisia matrikkeleita, kuten aateliskalenterit, ylioppilasmatrikkelit ja upseerimatrikkelit, jotka mahdollistivat tutkimuskohteideni elämänkulkujen seuraamisen varsin tarkasti. Lähteet ja tutkimuskontekstit valikoituivat artikkelikohtaisesti sen perusteella, missä ympäristöissä juuri kyseistä ilmiötä oli tarkoituksenmukaisinta tarkastella. Tästä lähestymistavasta muodostui väitöskirjani keskeinen piirre: lähdeaineistojen ja kontekstien monimuotoisuus.

Yhteiskunnalliset tarpeet ovat kautta aikojen määrittäneet, millaista miehisyyttä eliitin ja yläluokan jäseniltä odotettiin ja millaisin tavoin poikia kasvatettiin sisäistämään nämä odotukset. Sotilaan, hovimiehen, virkamiehen ja liikemiehen roolit painottivat keskenään erilaisia ihanteita, mutta tietyt peruseriaatteet, kuten kunniallisuus, totuudellisuus ja vallan dynamiikan ymmärtäminen, näyttäytyivät keskeisinä kaikissa yläluokan miehisyyden muodoissa. Hegemoninen maskuliinisuus tarjosi aatelismiehille myös sosiaalisia etuoikeuksia. Verkostot sekä niissä kiteytyvät aineelliset ja aineettomat pääomat toimivat tehokkaina selviytymisresursseina: ne tarjosivat tukea kriiseissä ja loivat normeja rikkoneille mahdollisuuksia uusiin alkuihin. Uusi alku saattoi tarkoittaa muuttoa toiselle paikkakunnalle, uutta ammattia tai siirtymistä kokonaan toiseen valtakuntaan. Eikä tämä muutos välttämättä ollut epäedullinen, vaan se saattoi avata tien aiempaa vakaampaan tai menestyksekkäämpään tulevaisuuteen.

Vuoden 1809 jälkeen varakkaalle säätyläistölle avautui taloudellisia ja yhteiskunnallisia kannustimia siirtyä Ruotsin valtakunnasta Venäjän alaisuuteen. Useat väitöskirjani keskushenkilöt, muun muassa Otto Wilhelm Klinckowström, Lars Magnus Björkman (1793–1869) ja Johan Fredrik Wilhelms (1785–1852), osoittavat, kuinka siirtyminen Suomen suuriruhtinaskuntaan tarjosi uusia uramahdollisuuksia ja loi edellytyksiä sosiaaliselle nousulle. Aateliston hiipumisen sijasta 1800-luvun murrosaikaa voikin pitää pikemminkin eliitin laajentumisena ja uusien roolien omaksumisena. Väistyviä hegemonioita horjuttettiin myös kulttuurisesti: yhteisöjen pilkka ja stereotyyppiset kuvaukset tekivät vanhentuneiksi koetuista maskuliinisuuden muodoista naurettavia tai epäkelpoja. Esimerkiksi hovimiehiä ryhdyttiin kuvaamaan naismaisiksi, mikä toimi symbolisena keinona etäännyttäväisemmistä, vanhentuneiksi tulkituista ihanteista. Carl Albert Ehrnroothin tapaus havainnollistaa uusien taloudellisten ja sosiaalisten roolien omaksumista. Ehrnrooth, joka edusti perinteistä säätyläismiestä kartanonomistajana ja virkamiehenä, ryhtyi hyödyntämään pääomiaan uudentyypisessä yritystoiminnassa. Tämänkaltaisessa kontekstissa aatelasema ja sen näkyvät symbolit, kuten kartanon hallinta, vahvistivat luottamusta yhteisössä ja helpottivat pääomien keruuta.

Maine ja kunnia esiintyivät 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa rinnakkaisina, osin päällekkäisinä ilmiöinä. Maine rakentui pääosin väkivallattomista tekijöistä, kuten käytöksestä, osaamisesta ja asemasta. Kunnialla taas oli tiiviimpi yhteys väkivallan käyttöön tai sillä uhkaamiseen: kunniallisuutta katsottiin tarvittaessa velvollisuudeksi puolustaa väkivalloin. Vaikka miehisyyden mallit muuttuivat, hyvä maine ja kunniallisuus olivat välttämättömiä säätyläismiehen sosiaalisen toimintakyvyn kannalta. Väitöskirjani tapausesimerkit Otto Wilhelm Klinckowströmistä, August Mannerheimista sekä osin

Johan Fredrik Wilhelmsista ja Lars Magnus Björkmanista osoittavat kuitenkin, että heikosta tai huonosta maineesta oli mahdollista selviytyä, mikäli taustalla oli riittävän vahva sukuverkosto tai poikkeuksellista henkilökohtaista kyvykkyyttä.

Nämä tapaukset tuovat esiin 1700- ja 1800-lukujen miesihanteiden moninaisuuden. Aatelisto ei ollut homogeeninen sääty, eivätkä sen kaikki miespuoliset jäsenet omanneet valta-asemaa. Varallisuus ja verkostot muodostivat turvaverkon, joka suojasi elämän vastoinkäymisiltä ja parhaimmillaan mahdollisti uuden alun. Erityisesti August Mannerheimin tapaus osoittaa, että yhteisö sieti erilaisia miehisyiden ilmentymiä yllättävän laajasti.

Kunniakulttuurin näkyvin muoto eli kaksintaisteluilmiö ei saanut Suomen suuriruhtinaskunnan alueella yhtä vahvaa jalansijaa kuin esimerkiksi Saksassa. Väitöskirjani osoittaa kuitenkin, että kunniakulttuuriin perustuva ajattelutapa oli keskeinen myös suomalaisen aateliston ja säätyläistön parissa. Kunnian normeista kirjoitettiin ja niitä luettiin. Ilmiötä pidettiin merkityksellisenä, vaikka kaksintaistelut käytännössä olivat harvinaisia ja osin kriminalisoituja. Ristiriitaisesti yhteisö sekä tuomitsi että salli kaksintaistelut, ja niiden harjoittamista saatettiin pitää nuoruuteen liittyvänä kasvuvaiheena. Kunniakulttuurin väkivaltaiset muodot hiipuivat vähitellen 1800-luvun kuluessa, osin samaa tahtia säätyläismaskuliinisuuden muutosten kanssa. Vaikka kunnian ilmaisutavat muuttuivat, kunnian merkitys jäi olennaiseksi osaksi eliitin miesihanteita. Hegemonisen maskuliinisuuden muutos kulki rinnakkain eliittikulttuurin murroksen kanssa, mutta kunnian ja maineen vaateet säilyivät vahvoina läpi 1700- ja 1800-lukujen.

Sukupuolesta on jälleen tullut omassa ajassamme poliittisen kamppailun keskeinen rajalinja, ja tasa-arvokehitys on ottanut askelia myös taaksepäin. Taiteet ja humanistinen tutkimus ovat joutuneet julkisen arvostelun kohteiksi, ja erityisesti sukupuolen tutkimuksen legitimitettä kyseenalaistetaan eri puolilla maailmaa. Kehityskulku on monessa mielessä huolestuttava. Juuri tästä syystä koen tärkeäksi, että saan puolustaa väitöskirjaani juuri tänään.

Saara Hilpinen
hilpinensaara [apud] gmail.com

FT Saara Hilpinen työskentelee projektitutkijana ja tutkimusavustajana erilaisissa historiahankkeissa. Hilpinen on keskittynyt töissään erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun eliitteihin ja taloushistoriaan.